

Primljen: 11.05.2018.

Stručni rad

Prihvaćen: 14.5.2018.

UDK: 338.48(497.5-35Zagreb)

Turistički potencijali u jedinicama regionalne i lokalne samouprave s naglaskom na područje Zagrebačke županije

Touristic potential in the units of regional and local self-governments with special rewue on The zagreb county

¹Danimir Štros, ²Maja Coner, ³Daniel Bukovinski^{1,2,3}Općina Brdovec, Trg dr. Franje Tuđmana 1, 10291 Prigorje Brdovečkoe-mail: ¹danimir@brdovec.hr, ²maja@brdovec.hr, ³d.bukovinski@brdovec.hr

Sažetak: *U članku se analiziraju turistički potencijali u jedinicama regionalne i lokalne samouprave, s naglaskom na područje Zagrebačke županije. Na osnovi znanstvenih članaka autora i istraživanja provedenoga putem telefonske ankete istražilo se na koji način funkcioniraju jedinice regionalne i lokalne samouprave kada je u pitanju promocija lokalnih turističkih atrakcija i na koji način se mogu iskoristiti potencijalni turistički resursi kako bi se unaprijedila turistička ponuda. Istraživanje koje je provedeno putem telefonske ankete odnosi se na gradove Zagrebačke županije – Dugo Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Sveta Nedelja, Sveti Ivan Zelina, a anketiranjem su obuhvaćene turističke zajednice navedenih gradova. Poseban naglasak u radu odnosi se na neiskorištene turističke kapacitete i potencijale koje ima Zagrebačka županija, a izravnim ulaganjem u njihovo preuređenje i stavljanje u funkciju ostvario bi se značajan pozitivan financijski rezultat. Održivi turizam je ono što bi trebali iskoristiti gradovi Zagrebačke županije, a to se prije svega odnosi na zadovoljavanje ekonomskih i socijalnih potreba te očuvanju kulturne baštine. U tom smislu, veliki značaj dobiva ekoturizam čija se filozofija temelji na skladnosti između ljudi i prirode na lokalnoj osnovi te agroturizam.*

Ključne riječi: *turizam, potencijali, Zagrebačka županija, regionalna i lokalna samouprava, kulturna baština, ekoturizam*

Summary: *The article analyzes tourism potentials in the units of regional and local self-government, with emphasis on the Zagreb County area. Based on the author's scientific articles and surveys carried out through a telephone survey, it was explored how regional and local self-government units function when it comes to promoting local tourist attractions and how potential tourism resources can be utilized to enhance tourist offerings. The research conducted through telephone surveys refers to the towns of the Zagreb County - Dugo Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Sveti Ivan Zelina. Surveys include the tourist boards of the mentioned cities. Special emphasis is given to the unused tourist capacities and potentials of the County of Zagreb, and direct investment in their reorganization and commissioning would have achieved a significant positive financial result. Sustainable tourism is what the towns of the Zagreb County should use, which is primarily concerned with meeting the economic and social needs and the preservation of cultural heritage. In this respect, great importance is gained by ecotourism whose philosophy is based on harmony between people and nature on a local basis.*

Keywords: *tourism, potentials, Zagreb County, regional and local self-government, cultural heritage, eco tourism*

1. Uvod

Cilj i svrha rada je analizirati i istražiti na koji se način mogu iskoristiti turistički potencijali u jedinicama regionalne i lokalne samouprave, s naglaskom na područje Zagrebačke županije. Problematika rada odnosi se na slabu aktivnost i percepciju lokalne vlasti kada je u pitanju realizacija raznih projekata i manifestacija koji bi doveli do većeg broja posjećenosti turista i ostvarivanja financijske dobiti. Također, problemi se očituju i u slaboj marketinškoj podršci kada su u pitanju neki lokalni turistički projekti i općenito u neznanju kako dovesti nove posjetitelje i ostvariti uspješnu komunikaciju u smislu ponovnog vraćanja gostiju i dovođenja novih zainteresiranih turista. Rješenje kako iskoristiti turističke potencijale u jedinicama regionalne i lokalne samouprave nazire se u održivom pristupu. Naime, održivi pristup temelji se na razvoju umjerenijih oblika turizma, manjih razmjera, osjetljivih na lokalne ekološke i kulturne utjecaje, a u funkciji lokalnoga društveno-ekonomskoga razvoja (Relja, Alfiredić, 2014., prema Dulčić i Petrić, 2001.: 238). Koncept održivoga turizma u suštini podrazumijeva aktiviranje lokalne zajednice ili zajednice širega obuhvata u turističkom razvoju. Sama bi zajednica trebala postati odgovorna za tip, vrstu i ritam odabranoga turističkoga razvoja, što znači da treba prepoznati prava i potrebe

stanovnika, uvažavati njihove resurse, životni stil i kulturu te im dati pravo utjecaja na upravljanje lokalnim resursima, napominju autori Relja, Alfrević (2014.). Valja obratiti pozornost i na proširenje sadržajnoga obuhvata koncepcije održivoga turizma, koja više nije samo potreba i pravo lokalne zajednice da utječe na sudbinu svojih resursa, već se radi o modelu za budućnost turističkoga razvoja unutar kojega su svi odgovorni za sudbinu sveukupnih resursa, prema čemu je usmjerena i politika održivoga razvoja turizma (Relja, Alfrević, 2014., prema Dobro, 2005.:85).

Kako bi lokalna zajednica bila uspješna u iskorištavanju svojih turističkih potencijala, prije svega ovisi o nekoliko faktora. Bakija (2017.) ističe kako uspjeh razvoja lokalne zajednice u velikoj mjeri ovisi o učinkovitosti organizacijskih struktura na prostoru lokalne zajednice, a ne samo o ekonomskim indikatorima i postojećim gospodarskim pokazateljima. Prema Bakiji (2017.), nisu važni isključivo “opipljivi” statistički ili materijalni pokazatelji razvoja, već se može zaključiti da su, pored tih materijalnih pokazatelja, za vjerodostojan prikaz dostignutoga razvoja lokalne zajednice nematerijalni indikatori jednako važan dio znanstvene analize. U te nematerijalne indikatore (Bakija, 2017., prema Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J., 2006.) ubrajaju se sustavi učenja, stjecanja i distribucije znanja, vještina i kompetencija, odnosi moći i strukture vlasti na prostoru lokalne zajednice, kulturne i društvene institucije kao i aktivnosti kojima zajednica određuje svoj identitet u užem i širem prostornom kontekstu.

Istraživanje koje je provedeno putem telefonske ankete i u kojoj su sudjelovali čelni ljudi turističkih zajednica gradova Zagrebačke županije (Dugo Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Samobor, Sveta Nedelja, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Vrbovec i Zaprešić) temelji se na pitanjima koja se tiču trenutačnoga koncepta i razvoja turizma navedenih gradova, problematike koja se odnosi na mogućnosti širenja ponude te potencijalnih projekata koji bi doveli do veće posjećenosti gostiju i općenito razvoja turističke ponude. Sama bit postojanja turističkoga sustava je njegov konačni proizvod – turist. Bez turista ne bi bilo ni turističkoga sustava, niti turizma – lokalno, regionalno i/ili globalno. To je jedna temeljna činjenica koju mnogi lokalni, regionalni i nacionalni turistički eksperti, planeri i predstavnici vlasti sustavno zanemaruju i, gotovo bi se moglo reći, odbacuju, zaključuje Bakija (2017.).

2. Koncept održivoga turističkoga razvoja u jedinicama regionalne i lokalne samouprave

Koncept održivoga turističkoga razvoja je definirala 1993. godine Agencija Ujedinjenih naroda Svjetska turistička organizacija (Bakija, 2017.), sa sjedištem u Madridu, koja ističe da je „*održivi turizam je turizam koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista i receptivnih destinacija i u isto vrijeme štiti i povećava mogućnosti za budućnost*“. Glavne sastavnice održivoga (turističkoga) razvoja koje se mogu pronaći u gotovo svim socioekonomskim kontekstima ideologije održivosti su: (Bakija, 2017.:61)

- (1) održivost je usmjerena na dugoročno promišljanje, planiranje i djelovanje s ciljem kreiranja dugoročnih mogućnosti za optimalni kontinuirani rast i razvoj ljudske zajednice;
- (2) održivost je usmjerena na osiguranje koristi za lokalnu zajednicu – kako socioekonomske, tako i kulturološke i ekološke prirode;
- (3) održivost je princip na temelju kojega je moguće minimizirati negativne posljedice rasta i razvoja, a maksimizirati pozitivne rezultate razvojnih strategija, taktika i aktivnosti;
- (4) održivost u cjelosti poštuje optimalne opteretne kapacitete lokalnih i regionalnih prostornih cjelina unutar kojih se manifestira;
- (5) održivost je alat za realizaciju ideje jednakosti i pravedne distribucije koristi, kako među svim članovima određene lokalne zajednice, tako i intergeneracijski, ali i transregionalno.

Blažević (2003.) tvrdi kako koncepcija turističkog razvoja mora biti utemeljena na načelima tržišta i na načelu razvoja regije, subregije kao funkcionalne cjeline. Najveći nedostatak poklapanja turističke i administrativne regije leži u činjenici da su mogući politički utjecaji i da se turistička mjesta i općine, kao i županije zatvaraju i ne vode računa o mogućem preklapanju u ponudi, što dovodi do toga da se zapravo tržište nedovoljno uzima u obzir i ne uvažava se osnovno marketinško pravilo da potrošač, gost, mora biti u središtu našega interesa, navodi Blažević (2003.).

Održivi turizam koristi se u okviru koncepta održivoga razvoja i uvjetuje takav oblik upravljanja resursima pri čemu se vodi računa o zadovoljavanju ekonomskih i socijalnih potreba te očuvanju kulturne, ekološke i biološke raznolikosti. Pod održivi turizam spadaju *ekoturizam*, *agroturizam* i *ruralni turizam*. Ekoturizam se definira u smislu posebnih oblika turizma usmjerenih prema zaštiti prirode i tradicijske kulture, a koji se organizira na lokalnoj razini, uz minimalan negativan utjecaj na okoliš i društvenu zajednicu (Relja, Alfrević,

2014.). Agroturizam je vezan uz selo kao gospodarsku i društvenu zajednicu te usko naslonjen na njezine aktivnosti, a ruralni se turizam smatra širim i sadržajno raznovrsnijim od agroturizma ponudama i oblicima pružanja usluga u ruralnim područjima općenito (Relja, Alfirević, 2014.).

Ruralni turizam generički označava turističku aktivnost unutar ruralnih područja te obuhvaća različite posebne oblike turizma (usmjerene na lov, ribolov, gastronomiju, kulturu, unaprjeđenje zdravstvenoga stanja posjetitelja itd.).

3. Turistička ponuda zagrebačke županije

Zagrebačka županija je smještena u središnjem dijelu Hrvatske, okružujući s istočne, južne i zapadne strane grad Zagreb, a zbog prirodnih obilježja mnogi će reći da je zeleni prsten Zagreba, sastavljen od mozaika šumovitog Žumberačkog gorja i Medvednice, brežuljaka Zagorja, Prigorja i Plešivice, te ravnice Turopolja, Posavine, Moslavine i Pokuplja. S površinom od nešto više od 3.058 km, jedna je od prostorno većih županija u Hrvatskoj (udio 5,4 %): to je prostor pun vinograda, ribnjaka, termalnih voda, šuma, planinskoga i močvarnoga prostora, krškoga fenomena, te ima veliko bogatstvo flore i faune. Upravo ta prirodna bogatstva dobar su temelj za razvoj ruralnoga, seoskoga i agroturizma. Stare vinske klijeti i podrumi, gostoprimitstvo i običaji lokalnih ljudi mnogima će biti posebna atrakcija. Zagrebačkoj županiji ne nedostaje ni kulturne i crkvene baštine, a ima i svoju bogatu povijest i tradiciju, brojni poznati dvorci nalaze se upravo u ovoj županiji (Franjić, Cunj, 2007.:387).

Turistička ponuda Zagrebačke županije je bogata te uz bogatu kulturno-povijesnu baštinu, velika je i ponuda događanja: Vincekovo u Vrbovcu, Sv. Ivanu Zelini, Dugom Selu i Jastrebarskom, Samoborski i Velikogorički fašnik, Turopoljsko Jurjevo, Dani Milke Trnine u Ivanić Gradu (u Vezišću), Samoborska salamijada, „Kaj su jeli naši stari“ u Vrbovcu, Jaskanske vinske svečanosti, a obogaćuje ih i ponuda sportsko-rekreacijskih aktivnosti, biciklističkih staza, lova i ribolova. U okviru seoskoga turizma i izletišta, osim smještaja, u Zagrebačkoj županiji postoji gastronomska ponuda, razgledavanje okolice balonom, vožnja kočijom, jahanje i škola jahanja, sportski tereni, posjeti vinskim podrumima i kušanje vina iz obiteljskih vinarija, razgledavanje zavičajnih etnozbirki, demonstracija rada mlina i tkalačkoga stana, hranjenje domaćih životinja, pecanje i lov. U Županiji je registrirano nekoliko gospodarstava koja se bave agrarnim turizmom (Franjić, Cunj, 2007.:391).

Iz navedenoga vidljivo je kako Zagrebačka županija ima sve preduvjete za uspješan razvoj turizma, a i brojke pokazuju kako je došlo do porasta turističkih noćenja i dolazaka. Naime,

Zagrebačka županija je u 2017. zabilježila 154.142 turistička noćenja, što je za 17 % više nego u istom razdoblju 2016. godine, a porastao je i broj dolazaka za 16 % i to sa 75.046 na 87.035. No, taj bi rast bio i veći da Zagrebačka županija raspolaže sa dodatnim smještajnim kapacitetima. To je jedan od većih problema s kojim se susreće Zagrebačka županija, a osim toga primjetno je i slabo oglašavanje i promocija manifestacija koje su postale kultne među građanima – npr. „Kaj su jeli naši stari“ u Vrbovcu. Nekako prevladava mišljenje i stav kako će „sve samo od sebe“ naći put do turista i da ne treba uložiti nikakve napore, znanja i vještine da se potencijalni gosti dovedu u Zagrebačku županiju. Potrebno je puno volje i entuzijazma kako bi se neki događaj, manifestacija ili događanje promoviralo – nažalost, čini se kako toga najviše nedostaje u turističkim zajednicama Zagrebačka županije.

Valja istaknuti kako ponudom turističke destinacije ne može upravljati lokalni javni organ, ugostiteljsko ili turističko poduzeće, neka sektorska udruga ili društveno tijelo, nego samo zajednička interesna udruga svih subjekata ponude destinacije. Ona bi se trebala organizirati kao konzorcij, holding, udruga ili čak kao svojevrsno dioničko društvo u kojem bi sudjelovali s određenim početnim kapitalom svi subjekti ponude, uključivši kulturne i zabavne ustanove, općine i mjesni odbori te turističke zajednice. Dosadašnja praksa u Republici Hrvatskoj pokazala je da postojeće turističke zajednice općina i manjih gradova ne mogu obavljati zadaće poslovne organizacije turističke destinacije, jer one imaju mnogo uže zadaće (unaprjeđenje općih uvjeta boravka turista, promocija turističkoga proizvoda destinacije, zaštita okoliša i edukacija stanovništva), raspolažu ograničenim financijskim sredstvima i uskom nadležnosti, a i ne mogu bitno utjecati na poslovne subjekte destinacije, poduzimati veće poslovne akcije i formirati ukupnu cijenu turističkoga proizvoda, tvrdi Žuvela (1998.).

4. Istraživanje o turističkim potencijalima u Zagrebačkoj županiji

Istraživanje o turističkim potencijalima u Zagrebačkoj županiji provedeno je metodom telefonske ankete, a istražilo se na koji način funkcioniraju jedinice regionalne i lokalne samouprave kada je u pitanju promocija lokalnih turističkih atrakcija i na koji način se mogu iskoristiti potencijalni turistički resursi kako bi se unaprijedila turistička ponuda. Istraživanje se odnosi se na gradove Zagrebačke županije – Dugo Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Sveta Nedelja, Sveti Ivan Zelina, a anketiranjem su obuhvaćene turističke zajednice navedenih gradova. Pokušali smo kontaktirati i ostale gradove Zagrebačke županije, no na naše upite nije bilo odgovora.

Pitanja koja su postavljena:

1. Na koji način funkcioniraju jedinice regionalne i lokalne samouprave kada je u pitanju promocija lokalnih turističkih atrakcija ?
2. Na koji način se mogu iskoristiti potencijalni turistički resursi kako bi se unaprijedila turistička ponuda ?
3. Koji su trenutno najveći problemi koji koče daljnji razvoj turizma u gradu i okolici ?
4. Koje akcije namjeravate poduzeti u budućnosti kako bi se iskoristili turistički potencijali vašega grada ?

Rezultati i rasprava

Odgovori na prvo pitanje - *Na koji način funkcioniraju jedinice regionalne i lokalne samouprave kada je u pitanju promocija lokalnih turističkih atrakcija ?*

TZ grad Dugo Selo
Kontinuirano radimo na unaprjeđenju sadržaja kako bi svake godine bili konkurentni. Nažalost, najveći problem je financijske prirode jer su potrebna velika ulaganja u marketing i realizaciju novih projekata.

TZ grad Ivanić-Grad
Najviše se oslanjamo na goste koji su već prije posjetili naš kraj i preko preporuke doveli nove goste. Neka značajna sredstva nemamo u budžetu kako bi sve to digli na još jedan profesionalniji nivo.

TZ grad Jastrebarsko
Promoviramo se putem lokalnih medija i preko društvenih mreža. Za neka veća oglašavanja nemamo novaca jer moramo paziti da ne probijemo proračun koji je poprilično nategnut kada su u pitanju marketinške aktivnosti.

TZ grad Sveta Nedjelja
Prevelika sredstva u proračunu nemamo za neka veća oglašavanja i promotivne aktivnosti nego se sve svodi na preporuke gostiju koji su posjetili naš kraj. Ljubaznost i susretljivost naših građana i profesionalnost prilikom nuđenja raznih turističkih usluga preduvjet su za uspješnu promociju.

TZ grad Sveti Ivan Zelina
Zajedničkim snagama radimo na tome da se što više čuje za naš kraj, uključujući sredstva kao što su društvene mreže i oglašavanje u medijima.

Odgovori na drugo pitanje - *Na koji način se mogu iskoristiti potencijalni turistički resursi kako bi se unaprijedila turistička ponuda ?*

TZ grad Dugo Selo
Trebalo bi ulagati u njih kako bi bili konkurentni na tržištu, no najveći problem je pronalaženje novčanih sredstava. Ono što nam ide u korist je korištenje europskih fondova.

TZ grad Ivanić-Grad
Trebalo bi ih više promovirati i organizirati akcije putem društvenih mreža i medija. Pokrenuti neke nove oblike posebnoga turizma.

TZ grad Jastrebarsko
Potrebno je napraviti planove i strategiju za potencijalne turističke resurse i oformiti stručni tim ljudi koji bi vodio brigu o plasmanu navedenih turističkih atrakcija na tuzemno i inozemno tržište.

TZ grad Sveta Nedjelja
Prije svega treba raditi na povećanju smještajnih jedinica ako se želi privući više gostiju u naš grad. Teško je promovirati neki događaj ili atrakciju, a nemati infrastrukturu koja bi to pratila.

TZ grad Sveti Ivan Zelina
Isključivo dodatnim ulaganjima i agresivnom promocijom – no, za sve to je potrebno izdvojiti značajan dio novčanih sredstava.

Odgovori na treće pitanje - *Koji su trenutačno najveći problemi koji koče daljnji razvoj turizma u gradu i okolici?*

TZ grad Dugo Selo
Dobivanje dovoljno novčanih sredstava kako bi se realizirali planovi i ciljevi u vezi turističke promocije.

TZ grad Ivanić-Grad
Premalo smještajnih kapaciteta, nedostatak novčanih sredstava, slaba angažiranost lokalnoga stanovništva kada je u pitanju aktivno sudjelovanje u nekim lokalnim akcijama koje bi dovele do većega broja turista.

TZ grad Jastrebarsko
Više novaca za razne aktivnosti i promociju grada Jastrebarsko i okolice.

TZ grad Sveta Nedjelja
Osmišljena i jasna strategija o razvoju turizma na području grada Svete Nedjelje.

TZ grad Sveti Ivan Zelina
Financijska sredstva, smještajni kapaciteti.

Odgovori na četvrto pitanje - *Koje akcije namjeravate poduzeti u budućnosti kako bi se iskoristili turistički potencijali vašega grada ?*

TZ grad Dugo Selo
Organizirati neke nove događaje i manifestacije, prijaviti se na natječaje za dobivanje financijskih sredstava iz EU fondova.

TZ grad Ivanić-Grad
Napraviti jasan plan oglašavanja za lokalno područje i u inozemstvu. Obnoviti neke turističke atrakcije koje su zapuštene.

TZ grad Jastrebarsko

Povući novac iz EU fondova kako bi se moglo krenuti s akcijama renoviranja zapuštenih turističkih atrakcija i pokretanjem nekih novih događanja Održivi turizam je ono što nam treba..

TZ grad Sveta Nedjelja

Izraditi jasan i precizan plan aktivnosti u svrhu što bolje iskoristivosti turističkih potencijala koje grad ima.

TZ grad Sveti Ivan Zelina

Odvojiti veći dio finansijskih sredstava za turističku promociju. Fokusirati se na koncept održivog turizma.

Iz rezultata vidljivo je kako su najveći problemi oni koji se tiču finansijskih aspekata. Naime, najveći broj gradova ima problem oko financiranja promotivnih aktivnosti ili ulaganja u pokretanje nekih novih projekata. Sve se vrti oko toga da su praktički sami gosti najbolji promotori neke manifestacije ili događaja što je ujedno i najbolji vid promocije, no za neka ozbiljnija oglašavanja na stranim tržištima potrebna su veća finansijska sredstva. Gradovi koriste društvene mreže kako bi što bolje promovirali svoj grad i okolicu, a jedan dio njih uspijeva izvući iz EU fondova sredstva kojima kasnije financira turističke projekte. Problem je i u nedostatku smještajnih kapaciteta jer da bi se pokrenule neke nove akcije, to valja popratiti i s odgovarajućom infrastrukturom. Turistički potencijali trebali bi se oslanjati na koncept održivoga turizma i na taj način graditi budućnost razvoja turizma u Zagrebačkoj županiji.

5. Zaključak

Turistički potencijali u jedinicama regionalne i lokalne samouprave, s naglaskom na područje Zagrebačke županije, odnose se, prije svega, na koncept održivoga turizma. Održivi turizam svoju specifičnost gradi na razvoju ne tako „agresivnih“ oblika turizma, nego na turistički razvoj manjih razmjera. Prije svega, pazi se na osjetljivost lokalnih ekoloških i kulturnih utjecaja, a sve u to u funkciji lokalnog društveno-ekonomskog razvoja. Lokalna zajednica je ta koja bi trebala diktirati tempo turističkoga razvoja tako da prepozna prava i potrebu stanovnika grada i okolice, uvažava njihove resurse, poštuje životne navike i kulturu. No, sve to pada u vodu ako nema dovoljno financijskih sredstava kojima bi se ostvarile vizije čelnih ljudi turističkih zajednica i grada. Ulaganja, promotivne aktivnost, izgradnja novih smještajnih kapaciteta, financijska podrška turističkim obrtima i poduzećima, pokretanje novih događanja i manifestacija – sve to zahtijeva novčana sredstva kojih je uvijek premalo. Iz istraživanja je vidljivo kako su upravo financijski problemi oni glavni koji koče turistički razvoj gradova Zagrebačke županije, bez obzira na to što se vidi kako raste broj noćenja u toj županiji. Također, postoje i problemi koji se tiču osmišljenih strategija i planova u vezi koncepta održivoga razvoja turizma. Turistički potencijali postoje u vidu objekata ili terena koji stoje zapušteni ili osmišljavanju nekih novih atraktivnih manifestacija. Zagrebačka županija ima veliki turistički potencijal, a svoju šansu ima u povlačenju novčanih sredstava iz EU fondova kojima bi se pak obnovili zapušteni turistički objekti ili pokrenuli neki novi projekti.

Popis literature

1. Dobre, R. (2005.). Osnove turizma, Šibenik, Visoka škola za turistički menadžment.
2. Dulčić, A., Petrić, L. (2001.). Upravljanje razvojem turizma, Mate, Zagreb.
3. Bakija, V. (2017.). „Socioekonomska analiza modela održivosti razvoja turizma u lokalnim zajednicama: studija slučaja Pakošтана“. Sveučilište u Zadru, Zadar.
4. Blažević, B. (2003.) „Prostorne različitosti kao ishodište regionalnog razvoja i turističke regionalizacije“, *Tour. hosp. manag.* God. 9, Br. 2, Str. 29-40
5. Relja, R., Alfrević, N. (2014.). „Lokalne i regionalne sociokulturne odrednice razvoja posebnih oblika turizma: studija slučaja Drniške regije“, *God. Titius*, br. 6-7 (2013. i 2014.), 451-466

6. Franić, R., Cunj, L. (2007.). „Društveno-gospodarski preduvjeti razvitka agroturizma u Zagrebačkoj županiji“, *Agronomski glasnik*, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
7. Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J. (2006.). *Local and Regional Development*, Oxon, Routledge.
8. Žuvela, I. (1998.). „Optimalizacija strukture ponude turističke destinacije“, *Tour. hosp. manag.* God. 4., Br. 1, Str. 205-219